

PODSTAWY ODPOWIEDZIALNOŚCI WIERNYCH ZA MATERIALNE POTRZEBY KOŚCIOŁA

Anna Słowikowska

Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. Odpowiedzialność wiernych za materialne potrzeby Kościoła stanowi obowiązek skodyfikowany w kan. 222 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. Wierni mają zaradzić potrzebom Kościoła, aby posiadał środki konieczne do sprawowania kultu, prowadzenia dzieł apostołstwa oraz miłości, a także do tego, co jest konieczne do godziwego utrzymania szafarzy. Podstawą odpowiedzialności wiernych jest także norma moralna mająca źródło w prawie Bożym. Jej zakres może być kształtowany przez ustawodawcę kościelnego po uwzględnieniu przez niego okoliczności czasu i miejsca, w których norma ta miałaby obowiązywać.

Słowa kluczowe: przynależność do Kościoła Katolickiego, prawo Boże, przykazania kościelne, katechizm

WPROWADZENIE

Przynależność do Kościoła zakłada odpowiedzialność wiernych za wspólnotę, do której na mocy chrztu zostali włączeni. Fakt przyjęcia chrztu powoduje, że człowiek staje się osobą w Kościele, podmiotem obowiązków i uprawnień. Wynikająca z przynależności¹ odpowiedzialność wiernych za Kościół ma swoje źródło w miłości, jakiej prawzorem jest miłość Boga do człowieka, który dał swojego Syna, aby zbawić świat (J 3, 16)². Zatem „[...] nie można kochać Boga, nie kochając naszych braci, nie można kochać Boga poza Kościołem; nie można być w komunii z Bogiem, nie będąc w komunii z Kościołem i nie możemy być dobrymi chrześcijanami, jak tylko razem

¹ Na temat przynależności do Kościoła zob.: M. Sitarz, *I criteri di appartenenza alla Chiesa*, „Journal of Modern Science” 2 (33) 2017, s. 27–48, doi: 10.13166/JoMS.issn.1734–2031; *The Enrollment to the Catholic Church*, ed. S. Kawa, A. Romanko, M. Sitarz [i in.], Libreria Editrice Vaticana, Roma 2017.

² *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, wyd. 5, Pallottinum, Poznań 2000.

z tymi wszystkimi, którzy starają się naśladować Pana Jezusa, jako jeden lud, jedno ciało, a jest nim Kościół”³.

Przez sam fakt włączenia do Kościoła wierni stają się odpowiedzialni za jego wspólnotę. Dlatego zasadne jest postawić pytanie o podstawy tej odpowiedzialności. Ustawodawca sformułował je w formie proklamacji wrodzonego prawa Kościoła domagania się od wiernych dostarczenia tego wszystkiego, co jest konieczne do osiągnięcia właściwych mu celów (kan. 1260)⁴, którymi są: organizowanie kultu Bożego, zapewnienie godziwego utrzymania duchowieństwa oraz innych pracowników kościelnych, prowadzenie dzieł apostołatu i miłości, zwłaszcza wobec biednych (kan. 1254 § 2). Choć przytoczone dyspozycje zawarte zostały w Księdze V KPK/83 pt. *Dobra doczesne Kościoła*, stanowią normatywne rozwinięcie wyrażonej w kan. 222 § 1 normy fundamentalnej zredagowanej w Księdze II KPK/83 pt. *Lud Boży*, której tytuł I części I dotyczy obowiązków i praw wszystkich wiernych. Norma ta została wyrażona w następującym przepisie: „Wierni mają obowiązek zaradzić potrzebom Kościoła, aby posiadał środki konieczne do sprawowania kultu, prowadzenia dzieł apostołstwa oraz miłości, a także do tego, co jest konieczne do godziwego utrzymania szafarzy”. Obowiązek ten podkreślony został także przez Konferencję Episkopatu Polski [dalej cyt.: KEP], która wywodzi go z faktu przynależności do Kościoła, współodpowiedzialności za realizację jego posłannictwa oraz naturalnej solidarności wobec własnej wspólnoty⁵. Z przytoczonych dyspozycji wynika, że odpowiedzialność za wspólnotę Kościoła odnosi się do zabezpieczenia środków materialnych na realizację właściwych mu celów. Zatem w niniejszym artykule należy przebadать podstawy tej odpowiedzialności. Z uwagi jednak na ograniczone ramy studium, celem artykułu będzie analiza podstaw teologicznych, która pozwoli na szczegółowe zbadanie podstaw prawnych w przyszłości. Z tej racji egzegeza, synteza i systematyka podstaw teologicznych odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła zostanie przeprowadzona z uwzględnieniem dwóch kryteriów metodologicznych badanego zagadnienia. W pierwszej kolejności ukazane będą podstawy biblijne, aby następnie przedstawić je według Nauczycielskiego Urzędu Kościoła.

³ Franciszek, Audienca generalna *Imię i nazwisko chrześcijanina* (25.06.2014), „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 364 (2014), nr 7, s. 52.

⁴ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

⁵ *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski w sprawie zarządzania dobrami doczesnymi Kościoła* (25.08.2015), „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 27 (2015), s. 116–140, pkt 1.2.

1. PODSTAWY BIBLIJNE

Na kartach Pisma Świętego wielokrotnie ukazany jest sposób troski o potrzeby Kościoła. Podstawy odpowiedzialności za potrzeby materialne Kościoła nie znajdują się w Biblii w sposób uporządkowany w ich aktualnym rozumieniu, tzn. w bezpośrednim – tak związku, jak i ułożeniu z celami Kościoła. Dlatego należy je odczytywać z całego Pisma Świętego, a nie tylko z Nowego Testamentu, w którym opisane zostało ustanowienie Kościoła przez jego Boskiego Założyciela (Mt 16, 18-19).

W Starym Testamencie Autor Natchniony nie używał słowa „kościół”. Jednakże już w III w. przed Chrystusem wykorzystał starotestamentowy rdzeń *qāhāl*, przekładany zazwyczaj jako „zgromadzenie ludu”, na bazie którego zamieścił greckie *ἐκκλησία*, w łacińskim zapożyczeniu jako *ecclesia*⁶. Na rodzaj kultycznego zgromadzenia ludu wskazują chociażby Księgi Powtórzonego Prawa (Pwt 9, 10) czy Nehemiasza (Ne 8, 1)⁷. W pierwszej znajduje się wyraz troski o Kościół, szczególnie odpowiedzialność ludu za utrzymanie kapłanów: „Kapłani-lewici, całe pokolenie Lewiego, nie będzie miało działu ani dziedzictwa w Izraelu. Żyć się będą z ofiar spalanych ku czci Pana i Jego dziedzictwa. Nie będzie miało ono dziedzictwa wśród swoich braci: Pan jest jego dziedzictwem, jak mu to powiedział. Takie uprawnienie ma kapłan w stosunku do ludu, składającego ofiary: z cielca lub sztuki mniejszego bydła oddadzą kapłanowi łopatkę, szczękę i żołądek. Oddasz mu pierwociny ze swego zboża, moszczu, oliwy i pierwociny ze strzyżenia owiec. Jego bowiem wybrał Pan, Bóg twój, spośród wszystkich pokoleń twoich, aby był na służbie ku czci imienia Pana: on i jego synowie po wszystkie czasy. Jeśli lewita, przebywający w jednym z twoich miast w całym Izraelu, zapragnie kiedykolwiek pójść do miejsca wybranego przez Pana, aby spełnić posługę ku czci imienia Pana, Boga twego, jak wszyscy jego bracia lewici, będący tam na służbie przed obliczem Pana, będzie jadł równą część z nimi, bez uszczerbku dla swych dochodów z ojcowizny” (Pwt 18, 1-8). Należy także zauważyć, że w Starym Testamencie wyróżnione zostały trzy rodzaje dziesięcin⁸. Po pierwsze, były one przeznaczone dla lewitów. Lewitom przyznane zostało prawo do dziesięciny ze zbiorów i bydła oraz pierwociny płodów, jak również część darów przynoszonych Bogu w ofierze: „Oto oddaję lewitom jako dziedzictwo wszystkie dziesięciny składane przez Izraelitów w zamian

⁶ J. Ratzinger, *Geneza i istota Kościoła*, w: Tenże, *Kościół – znak wśród narodów. Pisma eklesjologiczne i ekumeniczne*, pierwsza część tomu, seria: Tenże, *Opera omnia*, t. VIII/1: *Kościół – znak wśród narodów*, red. K. Gózdź, M. Górecka, przekł. W. Szymona, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 211.

⁷ M. Kołodziej, *Biblijne korzenie zgromadzenia liturgicznego*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” VIII (2009), nr 2 (15), s. 78.

⁸ *Summae Theologiae* IIa-IIae, q. 87, a. 1.

za służbę, jaką pełnią w Namiocie Spotkania. [...] lewici nie będą posiadali żadnego dziedzictwa pośród Izraelitów, lecz dałem im jako dziedzictwo dziesięciny, które Izraelici przynoszą Panu w ofierze” (Lb 18, 21-24; por. Kpł 27, 30-33). Po drugie, składane miały być dziesięciny roczne: „Złożysz dziesięcinę z plonu wszelkiego nasienia, z tego, co rokrocznie ziemia rodzi. Będziesz spożywał w obliczu Pana, Boga swego – na miejscu, które sobie wybierze na mieszkanie dla imienia swojego – dziesięcinę z twego zboża, moszczu i oliwy, pierworodne z bydła i trzody, byś po wszystkie dni nauczył się bać Pana, Boga swego” (Pwt 14, 22-23). Po trzecie, należało odkładać dziesięciny trzyletnie, które były przeznaczone dla lewitów i potrzebujących, tj. przybyszów, sierot i wdów: „Pod koniec trzech lat odłożysz wszystkie dziesięciny z plonu trzeciego roku i zostawisz w twych bramach. Wtedy przyjdzie lewita, bo nie ma działu ani dziedzictwa z tobą, obcy, sierota i wdowa, którzy są w twoich murach, będą jedli i nasycą się, aby ci błogosławił Pan, Bóg twój, w każdej pracy twojej ręki, której się podejmiesz” (Pwt 14, 28-29).

Nowotestamentalną podstawą obowiązku utrzymania kapłanów przez wiernych jest nakaz Chrystusa skierowany do Apostołów w mowie misyjnej, z którego wynika, aby nie troszczyli się o dobra materialne: „Nie bierzcie na drogę torby ani dwóch sukien, ani sandałów, ani laski! Wart jest bowiem robotnik swej stawy” (Mt 10, 10). Podobne polecenie wystosował również w czasie posłania siedemdziesięciu dwóch uczniów: „W tym samym domu zostańcie, jedząc i pijąc, co mają: bo zasługuje robotnik na swoją zapłatę” (Łk 10, 7).

Z kolei Apostoł Narodów zwracał się do wiernych Kościoła Bożego w Koryncie i wyjaśniał im odpowiedzialność za utrzymanie tych, którzy głoszą Chrystusową Ewangelię: „Napisane jest właśnie w Prawie Mojżesza. Nie zawiążesz pyska wołowi młóćącemu. Czyż o woły troszczy się Bóg, czy też powiedział to przede wszystkim ze względu na nas? Bo przecież ze względu na nas zostało napisane, iż oracz ma orać w nadziei, a młocarz – [młócić] w nadziei, że będzie miał coś z tego. Jeżeli więc my zasialiśmy wam dobra duchowe, to cóż wielkiego, że uczestniczymy w żniwie waszych dóbr doczesnych? Jeżeli inni mają udział w waszej majętności, to czemuż raczej nie my? Nie korzystaliśmy jednak z tej możliwości, lecz znosimy wszystko byle nie stawiać żadnych przeszkód Ewangelii Chrystusowej. Czyż nie wiecie, że ci, którzy trudzą się około ofiar, żywią się ze świątyni, a ci, którzy posługują przy ołtarzu, mają udział w [ofiarach] ołtarza? Tak też i Pan postanowił, ażeby z Ewangelii żyli ci, którzy głoszą Ewangelię” (1 Kor 9, 9-14)⁹.

⁹ Por. 1 Tm 5, 18, gdzie św. Paweł nawiązywał do tego w liście skierowanym do Tymoteusza, któremu powierzył placówkę w Efezie. Wyrażając swoją troskę o prezbiterów napisał: „Mówi bowiem Pismo: Nie zawiążesz pyska wołowi młóćącemu oraz: Godzien jest robotnik zapłaty swojej”.

Podstawę odpowiedzialności za materialne potrzeby Kościoła stanowi również fragment Dziejów Apostolskich: „Nikt z nich nie cierpiał niedostatku, bo właściciele pól albo domów sprzedawali je i przynosili pieniądze [uzyskane] ze sprzedaży, i składali je u stóp Apostołów. Każdemu też rozdzielano według potrzeby” (Dz 4, 34-35). Przytoczone słowa wskazują na praktykę, jaka stosowana była w pierwszych gminach chrześcijańskich. Na zgromadzenie ludu – wówczas już była to Eucharystia – przynoszono dary. Część z nich przeznaczono do sprawowania Eucharystii, jako materię, a pozostałe rozdzielano potrzebującym (por. 1 Kor 16, 1). Stąd też powyższy cytat stanowi źródło interpretacji tej praktyki w kwestii jej powiązania z realizacją celów Kościoła. Skoro każdemu rozdzielano według potrzeby, to jakie były te potrzeby? Były one takie same, co aktualnie: sprawowanie kultu, utrzymanie duchownych i pomoc potrzebującym. Stanowią one właściwe cele Kościoła, który osiągając je, realizuje misję, dla jakiej został założony. Misją tą jest doprowadzenie ludzi do zbawienia. To dlatego Bóg Ojciec posłał swojego Syna, który dał „swoje życie na okup za wielu” (Mt 20, 28). Z miłości do człowieka Bóg ofiarował mu największy dar: Syn Boży stał się człowiekiem i umarł na krzyżu dla naszego zbawienia¹⁰. Jezus Chrystus – „nauczyciel miłości i miłości pełen”¹¹ – dał ludziom bardzo ważną naukę w postaci przykazania miłości, wyrażonego w różnych formach przez Ewangelistów: św. Mateusza¹², św. Marka¹³,

¹⁰ *Główne prawdy wiary*, w: *Rytuał domowy. Rok rodziny katolickiej*, red. R. Nowacki, U. Haśkiewicz, G. Sztandera, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2010, s. 37, nr 4.

¹¹ S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, *In Joannis Evangelium, Tractatus XVII*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. XXXV: *Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensionem*, accurate J.-P. Migne, Excudebatur et Venit Apud J.P. Migne, Petit-Montrouge 1864, kol. 1531, nr 7-9; tekst polski: *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*, t. I: *Okres Adwentu. Okres Narodzenia Pańskiego*, Pallottinum, Poznań 1982, s. 450.

¹² „On mu odpowiedział: «Będziesz miłował Pana Boga swego całym swoim sercem, całą swoją duszą i całym swoim umysłem. To jest największe i pierwsze przykazanie. Drugie podobne jest do niego: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Na tych dwóch przykazaniach opiera się całe Prawo i Prorocy»” (Mt 22, 37-40). W tekście tym znajduje się odesłanie do Starego Testamentu. Jako źródło przykazania miłości Boga wskazany został nakaz: „Będziesz miłował Pana, Boga twojego, z całego swego serca, z całej duszy swojej, ze wszystkich swych sił” (Pwt 6, 5). Natomiast źródłem przykazania miłości bliźniego jest pouczenie: „Nie będziesz szukał pomsty, nie będziesz żywił urazy do synów twego ludu, ale będziesz miłował bliźniego jak siebie samego” (Kpł 19, 18). Z tej racji analizę podstaw teologicznych odpowiedzialności za materialne potrzeby Kościoła rozpoczęto od wyjaśnienia wyrażenia „zgromadzenie ludu” występującego w Starym Testamencie.

¹³ „Jezus odpowiedział: «Pierwsze jest: Słuchaj, Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan jest jeden. Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą. Drugie jest to: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Nie ma innego przykazania większego od tych»” (Mk 12, 29-31).

św. Łukasza¹⁴ i św. Jana¹⁵. Nakaz miłowania Boga i bliźniego jest główną podstawą odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła. Jednym z kryteriów rozumienia tego przykazania jest obdarowywanie. Bóg dał człowiekowi życie wieczne. Człowiek, ze wszystkim co posiada, należy do Boga, dlatego niczego od siebie nie może Mu ofiarować. Może jednak zrealizować przykazanie miłości ofiarując coś drugiemu człowiekowi. W tym kontekście uczynki miłosierne względem ciała¹⁶ nie są obce. Wynikają z miłości, wpisują się w podstawy odpowiedzialności za potrzeby Kościoła, bo „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili” (Mt 25, 40). Chrystus utożsamia się z każdym człowiekiem, zwłaszcza potrzebującym pomocy¹⁷. Zatem miłość Boga i miłość bliźniego łączą się w jedno, tzn. w najmniejszym człowieku spotyka się Jezusa, a w Jezusie – Boga¹⁸. Zaangażowanie, którego przejawem jest konkretny czyn, staje się przez to miarą miłości do Niego¹⁹, co w starożytności chrześcijańskiej wyrażone zostało następująco: „quia talis est quisque [homo – A.S.], qualis eius dilectio est”²⁰. Dlatego podejmowane uczynki miłości względem bliźniego mają swoje odniesienie do Jezusa Chrystusa²¹, bo faktycznie są czynami wykonywanymi wobec Boga.

¹⁴ „On rzekł: Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całą swoją mocą i całym swoim umysłem; a swego bliźniego jak siebie samego” (Łk 10, 27).

¹⁵ „Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowalem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie. Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jak będziecie się wzajemnie miłowali” (J 13, 34-35) oraz „To jest moje przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowalem” (J 15, 12).

¹⁶ Zob. *Uczynki miłosierne co do ciała*, w: *Rytuał domowy*, s. 38.

¹⁷ M. Kluz, *Orędzie o miłości bliźniego w świetle encyklik Deus Caritas est i Caritas in veritate papieża Benedykta XVI*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” XIV (2015), nr 1 (26), s. 88.

¹⁸ Benedictus PP. XVI, *Litterae encyclicae episcopis, presbyteris et diaconis, viris et mulieribus consecratis omnibusque christifidelibus laicis de christiano amore Deus Caritas est* (25.12.2005), AAS 97 (2006), s. 217–252; tekst polski: „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 281 (2014), nr 3, s. 4–219, nr 15.

¹⁹ Szerzej zob.: T. Goffi, *Carità, esperienza di Spirito*, Paoline, Roma 1978, s. 39–46.

²⁰ „Taki jest człowiek, jaka jest jego miłość”. Zob.: S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, *In Epistolam Joannis ad Parthos, Tractatus II*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. XXXV, kol. 1997, nr 14; zob. także: W. Szewczyk, *Dlatego zgubiliśmy w miłości to co najważniejsze*, „Fides et Ratio. Kwartalnik Naukowy” 3 (3) 2010, s. 56.

²¹ Szerzej zob.: J. Młyński, *Caritas in Veritate – die Bedeutung von Liebe und Wahrheit für eine gute Gesellschaft*, „The Person and the Challenges” 4 (2014), nr 1, s. 52–73.

2. PODSTAWY W NAUCZANIU KOŚCIOŁA

Przedstawione powyżej biblijne podstawy odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła stanowią punkt wyjścia dla dalszych rozważań. Podstawy teologiczne tej odpowiedzialności nie byłyby pełne bez ukazania kształtowania się Magisterium w tym przedmiocie. Oczywiście ono nie może być sprzeczne z nauką, której źródłem jest Pismo Święte. Należy jednak pamiętać, że „Słowo Boże jest rzeczywistością dynamiczną, zawsze żywą, która rozwija się i rośnie, ponieważ dąży do pełni, której ludzie nie mogą zatrzymać. To prawo rozwoju [...] przynależy do szczególnych warunków prawdy objawionej w jej istocie, a przekazanej przez Kościół, i nie oznacza w ogóle żadnej zmiany w doktrynie”²². Zatem analizując podstawy teologiczne odpowiedzialności za materialne potrzeby Kościoła zaniedbaniem byłoby pominięcie progresu w rozumieniu tego obowiązku przez Kościół, gdyż nie można zachowywać doktryny bez jej rozwoju.

W związku z tym należy postawić następujące pytanie: czy Kościół w swoim nauczaniu sformułował nakaz odpowiedzialności wiernych za jego materialne potrzeby, który byłby normą kościelną, ale – co już stwierdzono – mającą źródło w prawie Bożym pozytywnym, czyli objawionym²³? W przypadku udzielenia twierdzącej odpowiedzi na podniesioną kwestię, powstaje kolejna: jaki charakter miałaby taka norma? Po ustaleniu jej specyfiki, konsekwentnie trzeba byłoby zapytać: pod jaką sankcją obowiązuje?

Informacji na temat dbania o potrzeby materialne Kościoła oraz konkretyzowania ich przeznaczenia w chrześcijańskiej starożytności dostarczył w II w. św. Justyn, który w *Apologii* scharakteryzował organizację pierwszych gmin chrześcijańskich i życie w nich wiernych. Z pozostawionego przez niego przekazu wynikało, że „Kogo stać na to, a ma dobrą wolę, ofiarowuje datki, jakie chce i może, po czym całą zbiórkę składa na ręce przełożonego. Roztacza on opiekę nad sierotami, chorymi lub też cierpiącymi niedostatek z innego powodu, a także nad więźniami oraz przebywającymi w gminie, jednym słowem spieszy z pomocą wszystkim potrzebującym”²⁴. Zatem

²² Francesco, Nel Aula nova del sinodo il Papa commemora il venticinquesimo anniversario del Catechismo della Chiesa cattolica *Non si può conservare la dottrina senza farla progredire* (12.10.2017), „L'Osservatore Romano” Anno CLVII n. 235 (47·669), venerdì 13 ottobre 2017, s. 4–5.

²³ Prawo Boże pozytywne zostało dane człowiekowi w objawieniu Bożym, którego źródłem jest Pismo Św. i Tradycja, zob. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 2002, s. 24.

²⁴ S. Justini Philosophi et Martyris, *Apologia Prima pro Christianis ad Antoninum Pium*, w: *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, t. VI: *S.P.N. Justini Philosophi et Martyris Opera quae extant omnia necnon Tatiani, Hermiae, Athenagorae et S. Theophili quae supersunt*, accurate J.-P. Migne, Excudebatur et venit apud J.P. Migne edi-

w pierwszych gminach chrześcijańskich wierni mieli troszczyć się o siebie nawzajem. Przejawem tej troski była pomoc materialna niesiona potrzebującym. Wynikała ona z dobrej woli ofiarodawców, miłości bliźniego, zamożności. Nie był to natomiast obowiązek. Jednakże po złożeniu darów, dyspozycje co do ich przeznaczenia zastrzeżone były przełożonemu gminy.

Ojcowie Kościoła nauczali, że dobra materialne dane są w ludzkie ręce, by były rozdzielane potrzebującym. W takim kontekście św. Augustyn komentował i interpretował przykazanie miłości: „O tym trzeba pamiętać, to rozważać, tego się trzymać, to czynić i wypełniać. Miłość Boga jest pierwsza w dziedzinie przykazania, a miłość bliźniego pierwsza w porządku wykonania. Ten, który ci wskazał owo podwójne przykazanie miłości, nie polecił ci najpierw miłować bliźniego, a następnie Boga, lecz najpierw Boga, a potem bliźniego. Ty jednak nie oglądasz jeszcze Boga, ale miłując bliźniego, stajesz się godnym ujżenia Boga. Gdy miłujesz bliźniego, twoje spojrzenie staje się czyste, aby mogło ujrzeć Boga. [...] A więc miłuj bliźniego i rozpoznaj w sobie źródło tej miłości, a w nim dojrzysz Boga w takiej mierze, w jakiej to jest możliwe. Zacznij więc miłować bliźniego: «Podziel się swoim chlebem z głodnym, wprowadź w dom biednych tułaczy, nagiego, którego ujrzysz, przyodziej i nie odwracaj się od współziomków». A co ci przyniesie takie postępowanie? «Wtedy twoje światło wszędzie jak zorza». Oto twoim światłem jest Bóg. Jest On jak zorza, bo wszędzie dla ciebie po ciemnej nocy czasu tej ziemi; to światło nie wschodzi ani nie zachodzi, ponieważ trwa zawsze. Miłując bliźniego i troszcząc się o niego, przemierzasz drogę. Jaką drogę? Drogę wiodącą do Boga, którego mamy miłować całym sercem, całą duszą i całym umysłem. Nie doszliśmy jeszcze do Boga, ale mamy z sobą naszego bliźniego. Umiej więc znosić tego, który ci towarzyszy w drodze, abyś doszedł do Tego, z którym pragniesz pozostać”²⁵.

Kontynuując analizę teologicznych podstaw odpowiedzialności za potrzeby materialne Kościoła należy zauważyć, że w rozważaniach nad istnieniem takiej odpowiedzialności, a co za tym idzie – obowiązku zaradzania potrzebom Kościoła, bardzo istotne jest stanowisko św. Tomasza z Akwinu. Postawa Świętego ewoluowała proporcjonalnie do stopnia wnikliwości w badane zagadnienie dotyczące dziesięcin. Pytanie, jakie w tym zakresie postawił, było następujące: „czy jakieś przykazanie nakazuje, by koniecznie dawać dziesięciny?” Z mistrzowską i właściwą sobie metodologią²⁶, zadane

torem, Parisiis 1857, kol. 429–430, nr 67.

²⁵ S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, *In Joannis Evangelium, Tractatus XVII*, kol. 1531–1532.

²⁶ Nie waham się posłużyć sformulowaniem „metoda tomistyczna”, która oparta jest o dyskurs. Zob. także: A. Maryniarczyk, *Tomizm*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, wersja internetowa Encyklopedii: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/tomizm.pdf> [dostęp: 4.11.2017]. Szczegółowo na temat metody tomistycznej zob.: É. Gilson, *Le thomisme. Introduction au système de Saint Thomas d'Aquin*, A. Vix, Strasbourg 1920.

pytanie analizował z uwzględnieniem różnych kryteriów, tj. najpierw wyrażając ostrożne, ale negatywne stanowisko wraz z podaniem jego argumentacji; następnie udzielając odpowiedzi pozytywnej; wreszcie, rozwiązując trudność. Zmiana przeczącej odpowiedzi na badaną kwestię u Akwinaty nastąpiła w zderzeniu z przypomnieniem nauczania św. Augustyna, który twierdził, że dziesięciny są konieczne, kto zaś ich nie chce dawać – zatrzymuje sobie cudze dobro²⁷. Uwzględniając powyższe, św. Tomasz ponownie przystąpił do analizy problematyki dziesięcin wywodząc, że w Starym Testamencie – według Proroka Malachiasza – dziesięciny miały na celu utrzymanie sług Bożych („sustentationem ministrorum Dei”): „Przynieście całą dziesięcinę do spichlerza, aby był zapas w moim domu” (por. Ml 3, 10). W związku z tym, Doktor Kościoła uzasadniał pochodzenie przykazania o płaceniu dziesięcin częściowo jego moralnym charakterem, ponieważ wynikało to z nakazu rozumu, a częściowo było przepisem sądowym, opartym na ustanowieniu Bożym²⁸. Potwierdzenie tego znajduje się również w Nowym Testamencie, gdy św. Paweł pyta: „Czy ktoś pełni kiedykolwiek służbę żołnierską na własnym żołdzie? Albo czy ktoś uprawia winnicę i nie spożywa z jej owoców? Lub czy pasie ktoś trzodę, a nie posila się jej mlekiem? Czyż mówię to tylko na zwykły ludzki sposób? Czy nie wspomina o tym także Prawo? Napisane jest właśnie w Prawie Mojżesza [...]” (zob. 1 Kor 9, 7-12). Św. Tomasz wyjaśniał dalej, że określenie, jaką część należy oddać sługom ołtarza nie zostało ustanowione w prawie naturalnym („de iure naturali”), ale – w odniesieniu do lewitów – zostało podane przez Boga („institutione divina”). Ponadto, przykazanie to nie jest obrzędowe, ale sądowe („sed iudiciale”). Różnica między nimi („differentia inter caeremonialia et iudicialia legis praecepta”) polega na tym, że pierwszych nie wolno było już zachowywać w Nowym Testamencie. Natomiast przykazania sądowe „nie obowiązują wprawdzie w okresie Łaski, niemniej można je przestrzegać bez grzechu, owszem zachodzi obowiązek ich zachowania, jeśli zostaną ogłoszone powagą ustawodawcy”²⁹. Akwinata skonstatował: „Jasne więc, że do składania dziesięcin wierni są zobowiązani częściowo z prawa naturalnego, a częściowo z ustanowienia Kościoła, który jednak stosownie do okoliczności czasów oraz osób, może inną część wyznaczyć, by ją składano sługom Bożym”³⁰. Zatem rozwiązując trudność, Doktor

²⁷ S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, *Sermo CCLXXVII (a): De reddendis decimis 5*, w: *Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. XXXIX: *Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensionem*, accurate J.-P. Migne, Excudebatur et Venit Apud J.P. Migne Editorem, Petit-Montrouge 1865, kol. 2268.

²⁸ *Summae Theologiae* IIa-IIae, q. 87, a. 1.

²⁹ „[...] non obligent tempore gratiae, tamen possunt observari absque peccato, et ad eorum observantiam aliqui obligantur si statuatur auctoritate eorum quorum est condere legem”, *Summae Theologiae* IIa-IIae, q. 87, a. 1.

³⁰ „Sic ergo patet quod ad solutionem decimarum homines tenentur, partim quidem ex iure naturali, partim etiam ex institutione Ecclesiae, quae tamen, pensatis opportunitatibus tempo-

Anielski odwołał się ponownie do trzech rodzajów dziesięcin. Podkreślił, że przykazanie o dziesięcinach dla kapłanów zostało dane przez Chrystusa w charakterze moralnym, gdy powiedział: „Wart jest bowiem robotnik swej strawy” (Mt 10, 10), a następnie potwierdzone przez św. Pawła (1 Kor 9, 4). Kościołowi natomiast pozostawiono wyznaczenie, jaką część należy dać jako dziesięcinę³¹. Drugiego rodzaju dziesięciny, dotyczącej składania ofiar, nie ma w Nowym Testamencie, po ustaniu starego Prawa. Natomiast znajduje się w nim dziesięcina wyznaczona w celu organizowania wspólnych posiłków z ubogimi. Ponadto, ten rodzaj dziesięcin został w Nowym Testamencie nie tylko potwierdzony, ale zakres ich Chrystus znacznie poszerzył: „Raczej dajcie to, co jest wewnątrz, na jałmużnę, a zaraz wszystko będzie dla was czyste” (Łk 11, 41). Św. Tomasz rozstrzygnął również kwestię obowiązywalności tego przykazania³². Według niego, wierni, którzy nie składają dziesięciny, jeśli Kościół tego od nich nie wymaga, nie podpadają pod sankcję grzechu. Jednakże grzeszą, jeśli na skutek uporu, nie okazują woli złożenia dziesięciny, gdy Kościół jej od nich żąda.

Powyższa analiza ustalenia istnienia odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła była niezbędna z kilku racji. Po pierwsze, udało się stwierdzić faktyczne istnienie tego obowiązku. Po drugie, niewątpliwe jest jego pochodzenie z prawa Bożego. Po trzecie, obowiązek ten ma rangę przykazania (*praeceptum*, -i). Po czwarte, Kościół ma władzę nad określaniem zakresu jego obowiązywalności. Stwierdzenia te pozwalają następnie na ukazanie rozwoju badanego przykazania aż po jego aktualne brzmienie.

Niektóre z przykazań kościelnych zostały oficjalnie sformułowane na Soborze Laterańskim IV w 1215 r., jednak nie było wśród nich takiego, który nakazywałby troskę o materialne potrzeby Kościoła. Przykazanie płacenia dziesięciny pojawiło się w 1447 r. w *Sumie teologicznej* św. Antonina, dominikanina, arcybiskupa Florencji. Jego zbiór nie był jednak oficjalnym dokumentem Kościoła, ile raczej rodzajem katechetycznego wypisu określonych zaleceń prawa kościelnego, które sam autor uznał za takie, jakie każdy wierny powinien znać i jakich przestrzegać³³. Wśród dziewięciu sformułowanych wówczas przez niego przykazań, szóste dotyczyło płacenia Kościołowi dziesięciny³⁴. Sobór Trydencki (1545-1563) nawiązywał w swoim nauczaniu do

rum et personarum, posset aliam partem determinare solvendam”, *Summae Theologiae* IIa-IIae, q. 87, a. 1.

³¹ Tamże.

³² „Nec tamen sunt in statu damnationis qui non solvunt, in locis illis in quibus Ecclesia non petit, nisi forte propter obstinationem animi, habentes voluntatem non solvendi etiam si ab eis peterentur”, *Summae Theologiae* IIa-IIae, q. 87, a. 1.

³³ T. Jaklewicz, *Po co są przykazania kościelne?*, „Gość Niedzielny” 27 (2013), wydanie internetowe: <http://gosc.pl/doc/1616294.Po-co-sa-przykazania-koscielne> [dostęp: 4.11.2017].

³⁴ Antoninus, *Summa theologia*, Michael Wenssler, Basel 1485.

przykazań kościelnych, ale oficjalnie nie sformułował ich katalogu³⁵. W czasie trwania tego Soboru, trudu zebrania przykazań kościelnych podjął się jezuita św. Piotr Kanizjusz. W opublikowanej *Sumie doktryny chrześcijańskiej* w 1556 r. zawarł katalog przykazań, jednak nie umieścił w nim przykazania dotyczącego płacenia dziesięciny³⁶. Innego zdania jest T. Wytrwał. Według tego Autora, Kanizjusz sformułował przykazania w 1555 r. i w ich pierwszej wersji przykazanie piąte było następujące: „Godów małżeńskich, czyli ślubów i wesel w czasach zakazanych nie odprawiać, a dziesięciny Kościołowi wiernie dawać”³⁷. Jednak adnotacja na karcie tytułowej dzieła Kanizjusza przeczy tej informacji z tego względu, że publikacja z 1556 r. była pierwszym wydaniem *Sumy* („primum edita”). Podobnie, w pozostałych utworach³⁸ tego Doktora Kościoła, przykazania ujęte zostały w liczbie i formie z pierwszej publikacji.

Inaczej kwestia analizowanego przykazania przedstawiała się w późniejszych dziełach. W tzw. *Katechizmie* św. Roberta Bellarmina, jezuita, osobistego teologa papieża Klemensa VIII i konsultora Kongregacji św. Oficjum, na sześć przykazań kościelnych, piąte nakazywało wiernym oddawać dziesięciny Kościołowi („Dare decimas Ecclesiae”) ³⁹. Fundamentalne znaczenie dla badanego zagadnienia ma sformułowanie zawarte w tzw. *Katechizmie* św. Piusa X. Autor tego dzieła, kard. Piotr Gasparri, sekretarz Komisji Kodyfikacyjnej Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.⁴⁰, przykazanie to – jako piąte – zrehabilitował następująco: „Kościół i duchowieństwo w potrzebach wspomagać” („Ecclesiae clerique necessitatibus praecepto”) ⁴¹. Zatem takie ujęcie

³⁵ Należy zaznaczyć, że również w wydanym po Soborze Trydenckim *Katechizmie Rzymskim* nie znalazł się katalog przykazań kościelnych.

³⁶ Zob. P. Canisius, *Summa doctrinae christianae*, [b.m.w.] 1556, cap. III: *De Charitate et Decalogo: De Praeceptis Ecclesiae*, s. 45–47.

³⁷ T. Wytrwał, *Przykazania kościelne*, „Studia Redemptorystowskie” 8 (2010), s. 188. Cytowany Autor powołał się przy tym na publikację M. Rode, *Mała encyklopedia teologiczna*, t. II (M–Z), Instytut Wydawniczy im. Frycza Modrzewskiego, Warszawa 1989, s. 392. Należy również odnotować, że T. Wytrwał zaprzeczył następnie swojemu twierdzeniu: „[...] u Piotra Kanizjusza [...] nie znajdujemy żadnego odpowiednika tego przykazania”, zob. T. Wytrwał, *Przykazania kościelne*, s. 200.

³⁸ Zob. np. późniejsze wydanie *Sumy*: P. Canisius, *Summa doctrinae christianae*, wyd. 2, Ex officina Christophori Plantini, Architypographi regii, Antverpiae 1638, novissima edita, Ex officina Josephi Thomann, Landshuti 1823, s. 67–68; Tenże, *Catechismus Minor*, Apud Henricum Josephum Simonis, Coloniae 1777, s. 65, pytanie 62.

³⁹ R. Bellarmino, *Christiane doctrinae copiosa explicatio jussu Sanctissimi Domini Clementis VIII. Pontificis Maximi composita*, Typis Haeredum Royerian, Posonii 1742, cap. VII: *Explicatio praeceptorum Ecclesiae*, s. 126.

⁴⁰ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1–593 [dalej cyt.: KPK/17].

⁴¹ P. Gasparri, *Catechismus catholicus*, ed. 10, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma 1933, cap. IV: *De praeceptis Ecclesiae*, art. 4: *De quinto Ecclesiae praecepto*, s. 56; tekst polski: P. Gasparri, *Katechizm katolicki*, Wydawnictwo Prohibita Paweł Toboła–Pertkiewicz, Warszawa 2015,

przykazania kościelnego jest nośnikiem szerszej informacji w odróżnieniu od uprzednio opracowywanych jego brzmień, które koncentrowały się wyłącznie na płaceniu dziesięciny. Istotne jest również to, że Gasparri nie poprzestał wyłącznie na ułożeniu treści przykazania. Podał także jego źródła. Odwołał się w nich do Pisma Św. (Pwt 18, 1-9; Mt 10, 10; Łk 10, 7; 1 Kor 9, 9-14; 1 Tm 5, 18), KPK/17 (kan. 1502) i *Sumy teologicznej* św. Tomasza z Akwinu (IIa-IIae, q. 87, art. 1). Kardynał wyjaśnił, że przez taki nakaz Kościół przypomina wiernym przykazanie Boże, żeby pomagali Kościołowi i duchowieństwu w potrzebach doczesnych, według szczegółowych postanowień i chwalebnych zwyczajów⁴². Z kolei celem przykazania jest wymóg sprawiedliwości, aby wierni dostarczali środków koniecznych na pokrycie wydatków związanych z pełnieniem służby Bożej i przyzwoitego utrzymania szafarzy⁴³. W ten sposób, w *Katechizmie* autorstwa Gasparriego uwaga została zwrócona na dbanie o potrzeby materialne dotyczące sprawowania kultu Bożego i wynagrodzenia duchownych. Uwzględniając jednak podane źródła przykazania, faktycznie dotyczy ono obowiązku zabezpieczenia przez wiernym wszystkich potrzeb związanych z realizacją przez Kościół jego celów.

Należy również odnotować, że w Polsce tekst przykazań kościelnych został przyjęty i zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu w dniach 14-15 kwietnia 1948 r. W wykazie tym nie znajdowało się przykazanie dotyczące troski o potrzeby Kościoła, ale pięć przyjętych wówczas przykazań, zawartych wśród „najważniejszych określeń katechizmowych” ustalono jako „wyłącznie obowiązujące przy układaniu i wydawaniu podręczników do nauki religii, oraz przy nauczaniu katechizmu”⁴⁴. Dopiero kolejne modyfikacje treści przykazań dały asumpt do tego, aby w ich katalogu przywrócić przykazanie, na mocy którego wierni byłiby odpowiedzialni za materialne potrzeby Kościoła.

Ich katalog został podany przez Urząd Nauczycielski Kościoła w ogłoszonym w 1992 r. *Katechizmie Kościoła Katolickiego*⁴⁵, który w Polsce

s. 125.

⁴² Tamże, w tekście łacińskim q. 98; w tekście polskim p. 270.

⁴³ Tamże, w tekście łacińskim q. 99; w tekście polskim p. 271.

⁴⁴ Zob. Biskup Diecezji Sandomierskiej [Jan Lorek], *Tekst najważniejszych określeń katechizmowych* (26.05.1948), w: *Dział urzędowy „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” z 1948 zawierający rozporządzenia Stolicy Apostolskiej, diecezjalne i państwowe*, Diecezjalny Zakład Graf.-Drukarski, Sandomierz 1948, s. 27–31, teza 33: *Pięć przykazań kościelnych*, s. 30. Przykazania te były następujące: 1) ustanowione przez Kościół dni święte święcić; 2) w niedziele i święta we Mszy św. nabożnie uczestniczyć; 3) posty nakazane zachowywać; 4) przynajmniej raz w roku spowiadać się i w czasie wielkanocnym Komunię św. przyjmować; 5) w czasach zakazanych zabaw hucznych nie urządzać.

⁴⁵ Należy odnotować, że pierwsza wersja *Katechizmu* została opublikowana w 1992 r. w języku francuskim (*Catéchisme de l'Eglise catholique*).

opublikowany został w 1994 r.⁴⁶ Wydanie typiczne w języku łacińskim zostało zatwierdzone i promulgowane dopiero w 1997 r.⁴⁷ Wśród przykazań zawartych wówczas w *Katechizmie* nie było żadnego, które odnosiłoby się do dbania o materialne potrzeby Kościoła. Jednak w ostatnim zdaniu, kończącym passus dotyczący przykazań kościelnych, wierni zobowiązani zostali do dbania o materialne potrzeby Kościoła, każdy według swoich możliwości (zob. KKK nr 2043 *in fine*).

W dniu 25 kwietnia 1998 r. Kongregacja Nauki Wiary wydała tzw. *Corrigenda*, poprawki do *Katechizmu*⁴⁸, wprowadzając istotne zmiany w badanej materii. Dotychczasowy obowiązek wiernych uzyskał rangę przykazania kościelnego, które – oznaczone jako przykazanie piąte – wyrażone zostało następująco: „Wierni są zobowiązani dbać o potrzeby Kościoła”⁴⁹. Określając, nośnikiem jakiej treści jest zredagowane przykazanie – Dykasteria wyjaśniła, że chodzi o materialne potrzeby Kościoła, którym wierni mają zarządzać każdy według swoich możliwości. Jednocześnie w przypisie do przykazania Kongregacja upoważniła konferencje biskupów do wprowadzania innych przykazań na własnym terytorium (KPK/83, kan. 455)⁵⁰. W określonym stopniu Konferencja Episkopatu Polski skorzystała z tego upoważnienia, ponieważ 20 czerwca 1998 r. Komisja ds. Wychowania Katolickiego KEP zatwierdziła tzw. *Katechizm dla dorosłych*⁵¹, w którym sformułowała przykazania kościelne dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Przykazanie piąte podane w *Corrigendzie* zostało w Polsce utrzymane, ale zredagowano je w innej formie: „Potrzebom materialnym Kościoła zarządzać”. W poprzednim brzmieniu, tj. takim, jaki nadała temu przykazaniu Kongregacja Nauki Wiary w 1998 r., przykazanie piąte zostało potwierdzone w Polsce przez II Polski Synod Plenarny, którego uchwały uzyskały *recognitio* Kongregacji Biskupów 22 listopada 2000 r. Uchwalone przykazania zostały umieszczone w dokumencie *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*, w części dotyczącej wskazań i zaleceń synodalnych w przedmiocie troski o formację liturgiczną.

⁴⁶ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 1994 [dalej cyt.: KKK].

⁴⁷ Zob. Ioannes Paulus PP. II, *Litterae apostolicae typica Latina editio catholicae Ecclesiae Catechismi foras datur Laetamur magnopere* (15.08.1997), AAS 89 (1997), s. 819–821; tekst polski: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. 2 popr., Poznań, Pallottinum 2012, s. 7–9 [dalej cyt.: KKK 2].

⁴⁸ *Katechizm Kościoła Katolickiego. Corrigenda (Poprawki naniesione przez Kongregację Nauki Wiary)*, Pallottinum, Poznań 1998 [dalej cyt.: *Corrigenda*]. Spowodowało to wydanie poprawionej wersji językowej również w Polsce, która ukazała się w 2002 r. Wersja ta doczekała się reprintów w 2009 r. i 2012 r.

⁴⁹ W wydaniu łacińskim *Katechizmu* przykazanie wyrażone jest następująco: „Ecclesiae necessitatibus subvenire”.

⁵⁰ *Corrigenda* nr 2043, s. 16.

⁵¹ *Katechizm dla dorosłych. Polska adaptacja Katechizmu Kościoła Katolickiego opracowana na zlecenie i zatwierdzona przez Komisję Episkopatu Polski ds. Wychowania Katolickiego*, red. J. Charytański, A. Sławski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999 (wznowiony w 2001 r.)

Analizowane przykazanie piąte ujęto w następujący sposób: „Wierni są zobowiązani dbać o potrzeby Kościoła”⁵². Ponownie kwestia brzmienia m.in. przykazania piątego w Kościele w Polsce była przedmiotem dyskusji 20 czerwca 2001 r. podczas 313. Zebrania Plenarnego KEP w Łowiczu. Przyjęto wówczas kolejną wersję przykazań, a przykazaniu piątemu tym razem nadano postać: „Troszczyć się o potrzeby wspólnoty Kościoła”⁵³. Potwierdzenie obowiązywania w Polsce takiego sformułowania przykazania piątego nastąpiło 12 marca 2003 r. podczas 321. Zebrania Plenarnego KEP w Warszawie, na którym również ustalono, że przepisy dotyczące przykazań kościelnych zaczęły obowiązywać od 30 listopada 2003 r.⁵⁴ Jednakże należy odnotować, że w ostatnim w Polsce wydaniu *Katechizmu Kościoła Katolickiego* przykazanie piąte ma jeszcze inną postać: „Przychodzić z pomocą potrzebom Kościoła” (KKK 2 nr 2043).

Zasadne zatem jest postawienie następujących pytań: dlaczego w Polsce brzmienie przykazania piątego jest inne od *Katechizmu* dla całego Kościoła; dlaczego nie ma w nim słowa „materialne”, skoro w dokumencie *Corrigenda* Kongregacja wyjaśniła znaczenie tego przykazania; czy wyrażenie „potrzeby wspólnoty Kościoła” nie ma szerszego zasięgu interpretacyjnego niż „potrzeby materialne”? Podejmując próbę odpowiedzi na wskazane kwestie należy zauważyć, że kilkakrotnie w ciągu niewielu lat, tj. 1998-2003, podejmowanie przez biskupów polskich zagadnienia brzmienia obowiązku wiernych zarządzania potrzebom materialnym Kościoła może sugerować określone wnioski. Po pierwsze, być może biskupi nie byli jednomyślni co do wyrażenia w przykazaniu, że chodzi w nim o „potrzeby materialne” i nie chcieli przez to ograniczać obowiązku udzielania Kościołowi pomocy przez wiernych⁵⁵. Po drugie, na podstawie rozwoju formułowania tego nakazu względem wiernych, jednoznacznie zawsze brano pod uwagę realizację przez Kościół jego celów, czyli sprawowania kultu Bożego, wynagradzania duchownych i pełnienia dzieł miłosierdzia wobec potrzebujących. Po trzecie, mimo pominięcia w polskim sformułowaniu przykazania piątego słowa „materialne”, trzeba uwzględnić również treści katechizmowe, do czego zobowiązuje także II Polski Synod

⁵² II Polski Synod Plenarny, *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*, w: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, Pallottinum, Poznań 2001, s. 204, nr 79.

⁵³ Zob. KKK 2 nr 2043 – informacja oznaczona jako * pod przyp. 89 dotyczącym przykazania piątego w *Katechizmie*. Kongregacja Nauki Wiary zatwierdziła brzmienie przykazań w dniu 10 czerwca 2002 r., zob. M. Paracki, *Przykazania Kościoła katolickiego*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”, Pelplin 2004, s. 14.

⁵⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Nowe sformułowania przykazań kościelnych i wykładnia dla przykazań I i IV* (12.03.2003), „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 8 (2003), s. 33.

⁵⁵ O kontrowersjach nt. piątego przykazania zob.: S. Dziekoński, *Wokół pięciu przykazań kościelnych*, w: *Katecheza wobec wyzwań współczesności*, red. R. Czekalski, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2001, s. 116–117.

Plenarny, nakazując wyjaśniać przykazania zgodnie z duchem *Katechizmu Kościoła Katolickiego* (nr 79 *in fine*). Nauczanie zawarte w *Katechizmie* nie przestało obowiązywać i w dalszym ciągu po określeniu, że należy „przychodzi z pomocą potrzebom Kościoła” znajduje się wyjaśnienie, że chodzi o potrzeby materialne⁵⁶, o które wierni powinni dbać na miarę swoich możliwości (KKK 2 nr 2043).

Odnosząc się natomiast do problematyki zamieszczenia w *Katechizmie* przykazań kościelnych, a jednocześnie upoważnienia poszczególnych konferencji biskupów do wprowadzania innych przykazań na swoim terytorium i tworzenia dla nich katechizmów, np. narodowych czy diecezjalnych, należy odwołać się do celów każdego katechizmu, jakie przedstawił św. Jan Paweł II w 1992 r. w konstytucji promulgującej *Katechizm*. Tłumaczył, że jednym z zadań jest „rozjaśniać światłem wiary nowe sytuacje i problemy, które w przeszłości nie istniały”, dlatego „treść jest często ujęta w «nowy» sposób, by odpowiadać na pytania stawiane przez naszą epokę”⁵⁷. To teleologiczne wskazanie znaczenia katechizmu pozwala zrozumieć zasadność sformułowania w nim przykazań kościelnych. Przeprowadzona wyżej analiza podstaw teologicznych odpowiedzialności wiernych za potrzeby materialne Kościoła doprowadziła do tego, że na zadane wyżej pytanie o istnienie w nauczaniu Kościoła takiej normy należy udzielić odpowiedzi twierdzącej. Już św. Tomasz z Akwinu napisał, że ujęta jest ona w formie przykazania. W związku z tym, uwzględniając treści katechizmowe dotyczące przykazań kościelnych, można wyjaśnić ich charakter.

Eksplikacja natury przykazań kościelnych dokonana została przez sam Urząd Nauczycielski Kościoła. Określił, że „odnoszą się [one – A.S.] do życia moralnego, które jest związane z życiem liturgicznym i czerpie z niego moc. Obowiązujący charakter tych praw pozytywnych ogłoszonych przez władzę pasterską ma na celu zagwarantowanie wiernym niezbędnego minimum ducha modlitwy i wysiłku moralnego oraz wzrastania miłości Boga i bliźniego” (KKK 2 nr 2041).

Przykazania kościelne można rozpatrywać w sensie węższym i szerszym. K. Rahner w pierwszym aspekcie – nazwanym przez niego katechetycznym – rozumiał przez nie pięć przykazań, do przestrzegania których zobowiązani są wszyscy ochrzczeni od siódmego roku życia, jeśli cieszą się zdolnością używania rozumu. Natomiast w drugim aspekcie, definiował je jako rozporządzenia Kościoła, które wynikają z jego teologicznej i społecznej struktury i, na

⁵⁶ I. Bruski, „Nowe” przykazania kościelne, „Katecheta” 3 (2001), s. 5.

⁵⁷ Ioannes Paulus PP. II, Constitutio apostolica qua Catholicae Ecclesiae Catechismus post Concilium Oecumenicum Vaticanum II instauratus publici iuris fit venerabilibus fratribus cardinalibus, patriarchis, archiepiscopis, episcopis, presbyteris, diaconis ceterisque populi Dei membris *Fidei depositum* (11.10.1992), AAS 86 (1994), s. 113–118; tekst polski: KKK 2, s. 12.

odwrot, mają zabezpieczyć ją przed rozkładem⁵⁸. Takie założenie jest słuszne, ponieważ do istoty Kościoła należy widzialność i ciągłość w czasie, nieprzerwane istnienie od czasów Jezusa po współczesność⁵⁹. Urzeczywistnianie się Kościoła tu i teraz powoduje, że przykazania kościelne mogą ewoluować. Ich zmiana nie dotyczy teologicznej i konstytutywnej istoty Kościoła, ale jego historycznej realizacji. Zatem źródła obowiązywania przykazań kościelnych pozostają niezmiennie, a ustawodawca kościelny nie może ustanawiać woli Boga, ponieważ samo ustanowienie dzieje się z woli Boga; nie może także moralnie i bezpośrednio zobowiązywać do zachowywania przykazań kościelnych, lecz może to czynić tylko w tym sensie, w jakim przykazania te w konkretnej sytuacji i wspólnocie są współobecne w chrześcijańskiej woli przynależenia do Kościoła⁶⁰. Dlatego też, odnosząc powyższe do odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła, należy stwierdzić, że nakaz ten ma rangę przykazania kościelnego, które jest prawem pozytywnym. Określenie to wymaga jednak uszczegółowienia ze względu na źródło pochodzenia tego przykazania. Jest ono zatem normą moralną powstałą na mocy prawa Bożego pozytywnego⁶¹, objawionego w Piśmie Św. i w Tradycji, której zakres ustawodawca kościelny może kształtować w zależności od okoliczności czasu i miejsca. Po spełnieniu tych przesłanek, za nałożony ciężar troski o potrzeby materialne Kościoła wierni będą odpowiedzialni w sumieniu.

ZAKOŃCZENIE

Celem artykułu była analiza podstaw teologicznych odpowiedzialności wiernych za potrzeby materialne Kościoła. Przeprowadzono ją poprzez egzegezę tekstów biblijnych i wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Po zastosowaniu właściwej dla tego rodzaju studium metodologii badań podstawy teologiczne wyjaśniono i usystematyzowano⁶². Przeprowadzona eksplo-

⁵⁸ K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, przekł. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1996, kol. 446.

⁵⁹ *Złote myśli Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, red. K. Góźdź, M. Górecka, t. I, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 108.

⁶⁰ K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, kol. 446–447.

⁶¹ Odmienne zob.: T. Wytrwał, *Przykazania kościelne*, s. 202.

⁶² Należy jednak odnotować, że w artykule celowo nie odniesiono się do nauczania Soboru Watykańskiego II, ponieważ treści wypracowane przez Ojców soborowych – zgodnie ze stanowiskiem papieża Benedykta XVI – powinny być „odczytywane, poznawane i przyswajane jako miarodajne i normatywne teksty Magisterium, należące do Tradycji Kościoła” [zob. *Benedictus PP. XVI, Litterae apostolicae motu proprio datae quibus Annus Fidei incohatur Porta fidei* (11.10.2011), AAS 103 (2011), s. 723–734; tekst polski: *Benedykt XVI. List apostolski w formie «motu proprio» Porta fidei ogłaszający Rok Wiary. Wskazania duszpasterskie na Rok Wiary. Nota Kongregacji Nauki Wiary*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, Tarnów 2012, s. 5–24, nr 5]. Zatem przedstawione podstawy teologiczne stanowiły będą punkt wyjścia do

racja źródeł, w których zawarte są podstawy teologiczne obowiązku troski wiernych o potrzeby materialne Kościoła pozwala na przedstawienie następujących wniosków:

- 1) odpowiedzialność wiernych w tym zakresie wynika z przynależności do Kościoła i dotyczy realizacji jego celów, którymi są sprawowanie kultu Bożego, utrzymanie szafarzy i pełnienie uczynków miłosierdzia względem potrzebujących;
- 2) podstawy teologiczne znajdują się nie tylko w Piśmie Świętym, ale także w nauczaniu Kościoła od starożytności chrześcijańskiej do współczesności;
- 3) w Starym Testamencie odnosiły się do trzech rodzajów dziesięcin, tj. utrzymania lewitów oddelegowanych do wyłącznej służby Bogu, składania różnego rodzaju ofiar Bogu oraz przeznaczonych na potrzeby przybyszów, sierot i wdów. W Nowym Testamencie, zwłaszcza na podstawie egzegezy Dziejów Apostolskich i listów św. Pawła, podstawy teologiczne odpowiedzialności wiernych za Kościół dotyczą utrzymania głosicieli Słowa Bożego oraz kolekty przeznaczonej na przygotowanie darów jako materii Eucharystii i udzielania pomocy ubogim. Nową jakość, a zarazem rangę obowiązkowi wiernych nadał Chrystus, który pozostawił Kościołowi przykazanie miłości Boga i bliźniego. Przykazanie to stanowi podstawowe źródło odpowiedzialności za materialne potrzeby wspólnoty Kościoła;
- 4) istotne znaczenie dla analizowanej materii miały wypowiedzi zwłaszcza św. Augustyna, według którego bierność w ofiarności ze strony wiernych stanowiła zawłaszczanie sobie cudzego dobra, oraz św. Tomasza z Akwinu, który nie tylko udowodnił pochodzenie obowiązku dbania o potrzeby materialne Kościoła w pozytywnym prawie Bożym, ale także wskazał, że obowiązek ten jest przykazaniem, a Kościół ma władzę nad kształtowaniem zakresu jego obowiązywalności;
- 5) z przebadanych źródeł wynika, że przykazanie to zostało po raz pierwszy zredagowane przez św. R. Bellarmina w *Katechizmie* przygotowanym na polecenie papieża Klemensa VIII. Aktualnie znajduje się ono w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* pośród pięciu przykazań kościelnych;

przeanalizowania w przyszłości podstaw prawnych odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła, zwłaszcza kan. 222 § 1 KPK/83, w którego źródłach Papieska Komisja ds. Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego wymieniła m.in. nauczanie *Vaticanum II* (zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1989, przyp. do kan. 222 § 1, s. 59).

- 6) podstawą odpowiedzialności wiernych za materialne potrzeby Kościoła jest norma moralna mająca źródło w pozytywnym prawie Bożym, której zakres może być kształtowany przez ustawodawcę kościelnego po uwzględnieniu przez niego okoliczności czasu i miejsca, w których miałyby obowiązywać.

PIŚMIENNICTWO

- Antoninus. 1485. *Summa theologica*. Partes I-IV. Basel: Michael Wenssler.
- Bellarmino, Roberto. 1742. *Christiane doctrinae copiosa explicatio jussu Sanctissimi Domini Clementis VIII. Pontificis Maximi composita*. Posonii: Typis Haeredum Royerian.
- Bruski, Ireneusz. 2001. „«Nowe» przykazania kościelne.” *Katecheta* 3:4–6.
- Canisius, Petrus. 1556. *Summa doctrinae christianae*. [b.m.w.].
- Canisius, Petrus. 1777. *Catechismus Minor*. Coloniae: Apud Henricum Josephum Simonis.
- Canisius, Petrus. 1823. *Summa doctrinae christianae*. Ed. 2. Antverpiae: Ex officina Christophori Plantini, Architypographi regii. 1638. Novissima edita. Landshuti: Ex officina Josephi Thomann.
- Dziekoński, Stanisław. 2001. „Wokół pięciu przykazań kościelnych.” W *Katecheza wobec wyzwań współczesności*, red. Ryszard Czekalski, 107–118. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Gasparri, Pietro. 1933. *Catechismus catholicus*. Ed. 10. Roma: Typis Polyglottis Vaticanis.
- Tekst polski: Pietro Gasparri. 2015. *Katechizm katolicki*. Warszawa: Wydawnictwo Prohibita Paweł Toboła–Pertkiewicz.
- Gilson, Étienne. 1920. *Le thomisme. Introduction au système de Saint Thomas d'Aquin*. Strasbourg: A. Vix.
- Goffi, Tullo. 1978. *Carità, esperienza di Spirito*. Roma: Paoline.
- Góźdz, Krzysztof, i Marzena Górecka (red.). 2013. *Złote myśli Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*. T. I. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Jaklewicz, Tomasz. 2013. „Po co są przykazania kościelne?” *Gość Niedzielny* 27, wydanie internetowe: <http://gosc.pl/doc/1616294.Po-co-sa-przykazania-koscielne> [dostęp: 4.11.2017].
- Kawa, Stanisław, Agnieszka Romanko, Mirosław Sitarz, and Anna Słowikowska (edited by). 2017. *The Enrollment to the Catholic Church*. Roma: Libreria Editrice Vaticana.
- Kluz, Marek. 2015. „Orędzie o miłości bliźniego w świetle encyklik Deus Caritas est i Caritas in veritate papieża Benedykta XVI.” *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne* 1(26):78–92.
- Kołodziej, Marcin. 2009. „Biblijne korzenie zgromadzenia liturgicznego.” *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne* 2(15):76–91.
- Maryniarczyk, Andrzej. [b.r.w.]. „Tomizm.” W *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, wersja internetowa Encyklopedii: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/tomizm.pdf> [dostęp: 4.11.2017].
- Młyński, Józef. 2014. “Caritas in Veritate – die Bedeutung von Liebe und Wahrheit für eine gute Gesellschaft.” *The Person and the Challenges* 4(1):52–73.
- Paracki, Mirosław. 2004. *Przykazania Kościoła katolickiego*. Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”.
- Pawluk, Tadeusz. 2002. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. I: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Rahner, Karl, i Herbert Vorgrimler. 1996. *Mały słownik teologiczny*, przekł. Tadeusz Mieszkowski, i Paweł Pachciarek, 446–447. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Ratzinger, Joseph. 2013. „Geneza i istota Kościoła.” W Joseph Ratzinger, *Kościół – znak wśród narodów. Pisma ekumeniczne i ekumeniczne, pierwsza część tomu*, seria: Joseph

- Ratzinger, Opera omnia. T. VIII/1: Kościół – znak wśród narodów, red. Krzysztof Góźdz, i Marzena Górecka, przekł. Wiesław Szymona, 201–220. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Rode, Maksymilian. 1989. *Mała encyklopedia teologiczna*, t. II (M–Z). Warszawa: Instytut Wydawniczy im. Frycza Modrzewskiego.
- S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi. 1864. “In Epistolam Joannis ad Parthos, Tractatus II.” In *Patrologiae cursus completus. Series latina*, Vol. XXXV: Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensionem, edited by Jacques-Paul Migne, 1988–1997. Petit-Montrouge: Excudebatur et Venit Apud J.P. Migne.
- S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi. 1864. “In Joannis Evangelium, Tractatus XVII.” In *Patrologiae cursus completus. Series latina*. Vol. XXXV: Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensionem, edited by Jacques-Paul Migne, 1527–1535. Petit-Montrouge: Excudebatur et Venit Apud J.P. Migne.
- S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi. 1865. “Sermo CCLXXVII (a): De reddendis decimis.” In *Patrologiae cursus completus. Series latina*. Vol. XXXIX: Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi, Opera omnia, post Lovaniensium theologorum recensionem, edited by Jacques-Paul Migne, 2266–2268. Petit-Montrouge: Excudebatur et Venit Apud J.P. Migne Editorem.
- S. Iustini Philosophi et Martyris. 1857. “Apologia Prima pro Christianis ad Antoninum Pium.” In *Patrologiae cursus completus. Series graeca*. Vol. VI: S.P.N. Iustini Philosophi et Martyris Opera quae extant omnia necnon Tatiani, Hermiae, Athenagorae et S. Theophili quae supersunt, edited by Jacques-Paul Migne, 429–430. Parisiis: Excudebatur et venit apud J.P. Migne editorem.
- S. Thomas de Aquino. 1892. *Opera omnia iussu impensa quae Leonis XIII P. M. Edita*. Vol. IX: *secunda secundae Summae Theologiae a quaestione LVII ad quaestionem CXXII*, ad codices manuscriptos Vaticanos exacta cum commentariis Thomae de Vio Caietani ordinis praedicatorum S.R.E. Cardinalis cura et studio Fratrum eiusdem ordinis. Romae: ex Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda Fide. Tekst polski: Św. Tomasz z Akwinu. 1971. *Suma Teologiczna*. T. XIX: *Religijność (2-2, qu. 81-100)*, przekł. Feliks W. Bednarski, 61–64. London: Nakładem Katolickiego Ośrodka Wydawniczego „Veritas”.
- Sitarz, Mirosław. 2017. “I criteri di appartenenza alla Chiesa.” *Journal of Modern Science* 2(33):27–48. Doi: 10.13166/JoMS.issn.1734-2031.
- Szewczyk, Władysław. 2010. „Dlaczego zgubiliśmy w miłości to co najważniejsze.” *Fides et Ratio. Kwartalnik Naukowy* 3(3):54–64.
- Wytrwał, Tomasz. 2010. „Przykazania kościelne.” *Studia Redemptorystowskie* 8:187–203.

THE BASIS OF RESPONSIBILITY
OF THE CHRISTIAN FAITHFUL
FOR THE MATERIAL NEEDS OF THE CHURCH

Summary. The responsibility of the Christian faithful for the material needs of the Church is a duty codified in can. 222 § 1 of the 1983 Code of Canon Law. The Christian faithful are obliged to assist with the needs of the Church so that the Church has what necessary for divine worship, for apostolic works and works of charity and for the decent sustenance of ministers. The basis of responsibility of Christian faithful is also moral norm having its source in the divine law. The scope of this norm may be shaped by the ecclesiastical legislator if he takes into account circumstances of time and place in which this norm would apply.

Key words: enrollment to the Catholic Church, divine law, precepts of the Church, catechism

